

УДК 911.3

О.В. Брацьо

Ужгородський національний університет, 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14,
bratso@ukr.net

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ДЕМОГЕОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ СЕРЕДНІХ МІСТ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Досліджено динаміку людності середніх міст західних областей України, здійснено порівняльний аналіз їх основних демогеографічних параметрів. Виділено спільні риси та проаналізовано відмінності перебігу демографічних процесів у містах. Розглянуто показники відтворення населення та статеву-вікову структуру населення міст з позицій прогнозування чисельності та структури населення на майбутнє.

Ключові слова: середнє місто, населення, людність, відтворення населення, статеву-вікова структура населення.

Постановка проблеми. Поряд з географічним положенням, адміністративним статусом, історико-географічними особливостями розвитку, інфраструктурою, соціальними, економічними та культурними показниками демографічний потенціал поселень є основою їхнього сукупного суспільно-географічного потенціалу. Про визначальну роль демогеографічних параметрів серед інших характеристик міст свідчить загальноприйнятий поділ їх на типи за людністю. Для середніх міст людність та її супутні ознаки є і вираженням результатів демографічних процесів, що відбуваються в місті, і передумовою та стимулом соціально-економічного, культурного розвитку, функціональним вектором. Окрім того, середні міста відзначаються високою чутливістю до загальнодержавних демографічних процесів (укрупнення населених пунктів, відтоку населення з малих поселень та їх «вимирання»), що проявляється у зменшенні їх чисельності та людності. Тому демографічні та демогеографічні дослідження середніх міст створюють необхідну базу для розробки напрямів і заходів стабілізації демографічної, соціальної і, як наслідок, економічної ситуації не тільки для конкретних поселень, але й на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям демогеографічного розвитку на регіональному рівні та на рівні окремих

поселень присвячені праці значної кількості українських вчених, зокрема В.О. Джамана, Н.І. Дністрянської, О.В. Заставецької, Н.І. Мезенцевої, Л.М. Немець, Н.М. Паньків, О.Р. Перхач, Н.І. Прицюк, К.Ю. Сегіди, В.В. Яворської та інших. Водночас, демогеографічна ситуація та процеси, що властиві середнім містам в Україні, залишаються недостатньо дослідженими.

Головним завданням даного дослідження є вивчити демогеографічні параметри середніх міст західних областей України та виявити найбільш характерні риси їх демогеографічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. У Західному регіоні України сформувались 8 середніх міст: Ковель, Нововолинськ (Волинська обл.), Мукачево (Закарпатська обл.), Калуш, Коломия (Івано-Франківська обл.), Дрогобич, Стрий, Червоноград (Львівська обл.). У решті чотирьох областях Західного регіону (Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Рівненська) середні міста відсутні. Викликає увагу і той факт, що серед 6 областей України, у яких немає середніх міст, 4 належать до Західного регіону. Для даних областей, крім Чернівецької, характерні певні диспропорції системи розселення за рахунок наявності тільки одного великого міста та малих міст, відсутність середніх міст послаблює зв'язаність ієрархічних типів поселень.

Водночас, у регіоні, на відміну від Центральної та Східної України, не спостерігаються процеси зменшення

чисельності середніх міст за рахунок зменшення їх людності. Так, за період з 2001 до 2013 року тільки одне місто (Кам'янець-Подільський) перейшло з категорії середніх міст до великих міст, у той час як загалом у державі чисельність середніх міст за цей період зменшилась на 12 міст (21%) за рахунок їх переходу (за винятком Кам'янця-Подільського) до категорії малих міст. Це свідчить про відносно більш стабільну систему розселення Західної України і є наслідком позитивної динаміки демографічних процесів. Кількість середніх міст у регіоні потенційно ще тривалий проміжок часу залишатиметься без змін, адже різниця між демографічними межами категорії середніх міст та людністю інших міст регіону є доволі відчутною («найближче» мале місто – Шепетівка з населенням 43,4 тис. ос.).

Порівняльний аналіз динаміки людності міст за період 1897-2013 рр. (див. рис. 1) дозволяє зробити висновок про подібну спрямованість властивих їм демографічних процесів, проте дещо відмінні тенденції прослідковуються стосовно міст Львівської області. Так, населення решти міст збільшувалось від 1897 р. до передвоєнного часу, у післявоєнний час його чисельність різко зменшилась, що, безумовно пов'язано з значними демографічними втратами внаслідок військових дій і властиво для всієї території України загалом. Водночас, людність Дрогобича, Стрия та, особливо, Червонограда, станом на 1959 р. є вищою, ніж у передвоєнний час (зокрема, людність Червонограда збільшилась на 10,4 тис. осіб або практично всемеро). Таке невластиве для інших міст явище було спричинене дією об'єктивних причин: стрімким

розвитком нафтопереробної промисловості у Дрогобичі та кам'яновугільної у Червонограді, перетворення м. Стрий на великий промисловий центр Західної України за рахунок розвитку машинобудівної, деревообробної та легкої промисловості та зручного транспортного розташування, а також частково поверненням на Батьківщину незаконно репресованого населення [1, с. 58].

Зростання людності міст поступово відбувалось до 1994-1995 рр., коли була досягнута максимальна чисельність населення (в Україні – 1993 р.). Вже до цього часу темпи загального приросту населення у західних областях перевищували загальнодержавні [2, с. 219]. Після цього населення усіх міст починає зменшуватись, але повільніше, ніж загалом у країні, до початку 2000-х років, коли відбувається стабілізація його чисельності, а в окремих випадках – навіть поступовий приріст. В останні роки збільшення людності властиве для всіх середніх міст, за винятком, знову ж таки, Дрогобича, Стрия та Червонограда, населення яких зменшується. Зменшення людності даних міст спричинене старінням населення, зменшенням народжуваності і від'ємним сальдо міграції. Дослідниками розроблено демографічний прогноз для Дрогобича та Червонограда, за яким подібні тенденції зберігатимуться і в майбутньому і до 2030р. їх людність зменшиться на 7,4% та 5,3% відповідно у порівнянні з 2011 р. [3-4, с. 14]. Дані процеси можна певною мірою пов'язати з поступовим занепадом промисловості міст, що негативно відображається, у тому числі, й на благополуччі населення.

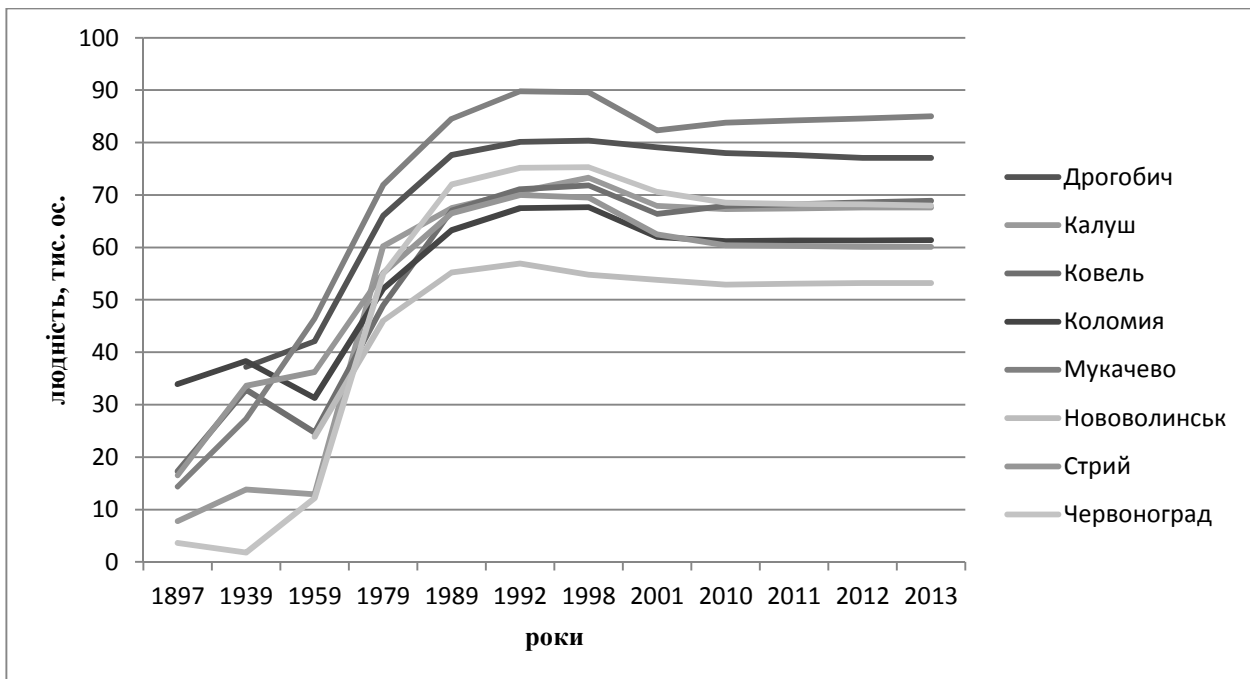

Рис. 1. Динаміка людності середніх міст західних областей України (побудовано за даними [5-8])*

*м. Нововолинськ засновано 1950 р., дані стосовно людності м. Дрогобича за 1897 р. відсутні

З табл. 1 видно, що міста достатньо суттєво відрізняються за демографічними параметрами. Зокрема, різниця в густоті населення між найбільшим (Червоноград) та найменшим (Калуш) значеннями становить 2795 ос./км², або в 3,5 рази. Такі відмінності у густоті населення спричинені площею, яку займає місто, що у свою чергу пов'язано з географічними особливостями території, та характером забудови. Міста за густотою населення можна згрупувати у три групи: вище 3000 ос./км² (Мукачево, Нововолинськ, Стрий, Червоноград), 1500-3000 ос./км² (Дрогобич) та менше 1500 ос./км² (Калуш, Ковель, Коломия).

Також помітною є різниця перебігу процесів відтворення населення та міграцій. Характерно, що найнижчі показники приросту населення (від'ємні) характерні саме для Дрогобича, Стрия та Червонограда. Серед цієї групи міст виділяється Стрий, у якому чисельність населення зменшується за рахунок міграційного відтоку жителів, що вказує на нестабільну соціально – економічну ситуацію в місті. Схожі тенденції (від'ємне

сальдо міграції, проте додатний природний приріст) характерні також для Калуша і Ковеля. Обернена ситуація складається у Нововолинську, що дає підстави прогнозувати у майбутньому скорочення людності, адже вже сьогодні від'ємний природний приріст у місті майже зрівнявся за модулем з додатним міграційним приростом. Загалом, найсприятливішою серед середніх міст є демографічна ситуація у Мукачеві, а найменш сприятливою – у Червонограді. Можна також відзначити гіршу демографічну ситуацію у містах, економіка яких сьогодні страждає внаслідок занепаду добувної та переробної промисловості, що складають основну частину їх промислового комплексу, у порівнянні з рештою міст, для яких властиві поліфункціональність господарства та розвиток невиробничої сфери.

Покажемо у плані прогнозованого розвитку у майбутньому демографічних тенденцій у середніх містах, яким сьогодні притаманні різноспрямовані процеси, є порівняння статево-вікової структури Мукачеве та Червонограда, двох найбільш

відмінних досліджуваних міст (див. рис. 2-3). Співвідношення чоловіків та жінок у населенні досліджуваних міст є однаковим і становить 46% до 54%, як і в середньому по державі, проте помітними є відмінності у співвідношенні вікових груп населення. Так, молоде населення віком до 25 років становить у Мукачеві 30%, у той час як у Червонограді 29%; частка населення віком 25-44 роки становить 34% і 29% відповідно; частка населення віком 45-59 років 20% і 24% відповідно; частка населення віком більше 60 років 16% і 18% відповідно. Тобто, у Мукачеві спостерігається відчутно вища частка

молодого працездатного населення, яке становить основу демографічного потенціалу міста і стимулюватиме відтворення населення та розвиток його економіки у майбутньому. У Червонограді, навпаки, спостерігається старіння населення, що призводить і призводитиме в подальшому до зменшення народжуваності та підвищення смертності, а також зменшення частки економічно активного населення. Заходом запобігання подібним негативним процесам має стати місцева продумана демографічна політика, яка, безумовно, повинна опиратися на стабільно функціонуючу економіку.

Таблиця 1

Демогеографічні параметри середніх міст західних областей України станом на 2012 рік (розраховано за даними [9-12])

Місто	Людність, тис. ос.	Площа, км. ²	Густина населення, ос./км ²	Природний приріст, ‰	Рейтинг за коефіцієнтом природного приросту	Міграційний приріст, ‰	Рейтинг за коефіцієнтом міграційного приросту	Приріст населення, ‰	Рейтинг за коефіцієнтом приросту
Дрогобич	77,1	44,5	1733	-0,2	6	-0,4	5	-0,6	7
Калуш	67,6	64,5	1048	0,5	4	-0,2	4	0,3	4
Ковель	68,8	47,3	1455	4,9	1	-1,1	6	3,8	2
Коломия	61,3	41,1	1491	0,7	3	1,6	2	2,3	3
Мукачево	84,8	27,2	3118	1,1	2	3,1	1	4,2	1
Нововолинськ	53,2	17	3129	-0,4	7	0,5	3	0,1	5
Стрий	60,1	17	3535	0	5	-0,4	5	-0,4	6
Червоноград	68,4	17,8	3843	-1,7	8	-2	7	-3,7	8
Середнє значення	67,6	34,5	2420	0,6		0,1		0,8	

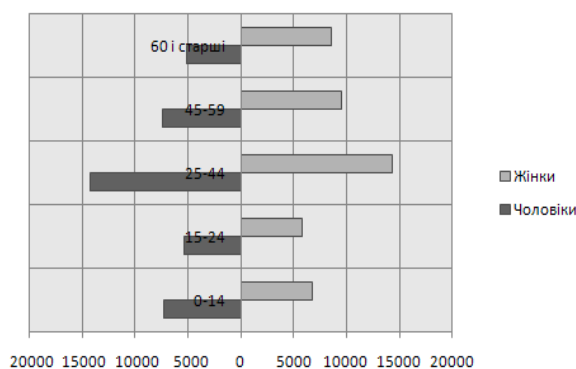

Рис. 2. Статеві-вікова структура населення м. Мукачево станом на 2012 рік (побудовано за даними [9])

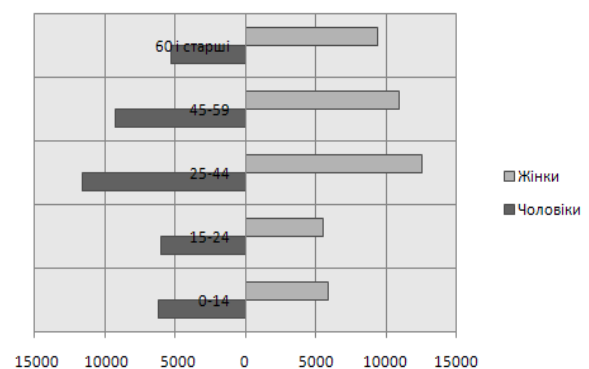

Рис. 3. Статеві-вікова структура населення м. Червонограда станом на 2012 рік (побудовано за даними [10])

Висновки. У західних областях України сформувався 8 середніх міст, демогеографічні характеристики є важливою передумовою та стимулом їх соціально-економічного та культурного розвитку. Дослідження динаміки їх чисельності та порівняння сучасних демогеографічних параметрів дає змогу виділити дві групи міст, що відрізняються за спрямованістю демографічних процесів: Дрогобич, Стрий, Червоноград та решту міст. Для всіх міст характерним було досягнення максимальної чисельності населення до 1994-1995 років, проте, якщо у більшості міст відзначалось різке

зменшення чисельності у післявоєнний час, а в останні роки спостерігається додатний приріст населення, то для міст Львівської області характерна обернена ситуація: збільшення кількості населення у повоєнний час у зв'язку з швидким розвитком промислового комплексу та сучасне скорочення чисельності. Найсприятливішою серед досліджуваних міст є демографічна ситуація в Мукачеві, найменш сприятливою – у Червонограді. Засобом вирішення наявних проблем та запобігання розвитку негативних тенденцій у містах має стати продумана демографічна політика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пастух Р. І. Дрогобич Давній і сучасний у датах, подіях і фактах. / Р. І. Пастух. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2002. – 96 с.
2. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти / В. О. Джаман. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
3. Демографічний прогноз до 2030 року для міста Дрогобича. – Режим доступу: <http://www.drohobych-rada.gov.ua/>
4. Демографічний прогноз до 2030 року для міста Червонограда. – Режим доступу: <http://www.chervonograd-city.gov.ua/>
5. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2012 року: Статист. збірник. – Київ, 2012. – 112 с.
6. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2013 року: Статист. збірник. – Київ, 2013. – 112 с.
7. Івченко А. Міста України. Довідник / А. Івченко. – К.: НВП «Картографія», 1999. – 136 с.
8. Офіційна сторінка Всеукраїнського перепису населення. – Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua/>
9. Статистичний щорічник м. Мукачево за 2012 рік. – Ужгород, 2013. – 67 с.
10. Головне управління статистики у Львівській області. – Режим доступу: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>
11. Головне управління статистики у Івано-Франківській області. – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/>
12. Головне управління статистики у Волинській області. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>

O.V. Bratso

Uzhgorod national university, 88000, Uzhgorod, Universitetska st.,14

COMPARATIVE ANALYSIS OF DEMOGRAPHICAL DEVELOPMENT TRENDS IN MEDIUM CITIES OF WESTERN REGIONS OF UKRAINE

Dynamics of population's number in medium cities of western regions of Ukraine is explored, comparative analysis of their main demogeographical options is made. Common features and differences of demogeographical processes' flowing are selected and analyzed. Indicators of population's reproduction and sex-age population structure are studied from the position of prediction of population's number and structure for the future.

Keywords: medium city, population, number of population, reproduction of population, sex-age population structure.

О.В. Брацё

Ужгородский национальный университет, 88000, г. Ужгород, ул. Университетская, 14

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТЕНДЕНЦИЙ ДЕМОГЕОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СРЕДНИХ ГОРОДОВ ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЕЙ УКРАИНЫ

Исследовано динамику численности населения средних городов западных областей Украины, осуществлено сравнительный анализ их главных демографических параметров. Выделено общие черты и проанализировано отличия протекания демографических процессов в городах. Рассмотрено показатели воспроизведения населения и половозрастную структуру населения с позиций прогнозирования численности и структуры населения на будущее.

Ключевые слова: средний город, население, численность населения, воспроизведение населения, половозрастная структура населения.